

SPANNRAFT MARCELLINA

Élet-jel-képek József Attila költészetében

„Én nem értem, csak érzem az egészet.”
(József Attila: *A hullámok lágy tánca*, 1936)

BEVEZETŐ

A József Attila életmű kutatói – bizonyára a költő korai, tragikus halála miatt – az elmúlás motívumára, nyelvi megjelenésére nagyobb figyelmet fordítottak, mint a születés és újjászületés költői képeire. Elsősorban ezért határoztam el, hogy az élet jeleire, jelképeire kiváltképp a növény- és állatmotívumok megjelenésére fókuszálok. E vizsgálati körben azután közelebről is szemügyre veszem a *búza* szónak és a jelentésmezőjébe tartozó nyelvi elemeknek (pl. *kalász*, *kéve*, *mag*) az előfordulásait.

Meggyőződésem, hogy az élet-jelek, a hit és a remény jelei ott rejtőznek az egész életműben, s József Attila költészete elbeszélhető ezeknek a jeleknek a felmutatása révén is. Erre teszek most kísérletet egy olyan költő szövegszövetének szálait követve, aki – saját szavai szerint – „reménységnek és tulipánnak”¹ született.

ÁLLAT- ÉS NÖVÉNYSZÓTÍPUSOK

A teljes költői életmű újraolvasása során számos állat- és növénynevet találtam. Ezek egy része csupán egyetlen alkalommal fordul elő (pl. a *nyuszt*, az *aligátor*, a *medúza* vagy a *cédrus*, a *datolyafa*, a *bolondgomba*), más részük viszont újra meg újra előbukkan a versek sorában (pl. a *szarvas*, a *kutya*, az *egér* vagy a *búza*, a *krumpli*, az *alma*).

Az állatneveket az alábbi nagyobb csoportokba oszthatjuk: emlősök, madarak, rovarok, egyéb.

Csoportokba és alcsoportokba rendezve, betűrendben az alábbi állatnevekkel találkozunk:

Emlősök:

Ház körül élő emlősök: *bika*, *borjú*, *csikó*, *disznó*, *eb*, *egér*, *kutya*, *ló*, *macska*, *malac*, *marha*, *ökör*, *paripa*, *patkány*, *tehen*.

A Kárpát-medencében őshonos vadállatok nevei: *farkas*, *medve*, *mókus*, *nyest*, *nyuszt*, *őz*, *szarvas*, *ünő*.

Ázsiai és afrikai vadállatok nevei: *elefánt*, *hiéna*, *maki*, *majom*, *oroszlán*, *sakál*, *teve*, *tigris*.

Madárnevek:

Csibe, galamb, gém, gólya, barkály, holló, jérce, kócsag, liba, pacirta, sas, varjú, veréb.

Rovarnevek:

Bolha, cincér, dongó, hangya, légy, lepke, méh, pille, természet, tücsök.

Egyéb állatnevek:

Aligátor, béka, csiga, féreg, gyík, kígyó, medúza, pók, rák, virágállat.

Az állatfajok neve mellett a fenti listában is megjelennek állatok hímjére, nöstényére vagy éppen kicsinyére vonatkozó szavak is, például: *bika, tehén, borjú*. A verszövegekben emellett nem ritka, hogy a konkrét állatnevek helyett ezek valamely hiperonimája fordul elő, például *madár, hal, vadállat, bogár*.

A növényneveket az alábbi csoportokba sorolhatjuk: fogyasztásra termesztett növények (gyümölcs, zöldség, gabona), vadon növekvő növények (fák, bokrok, vadvirágok) és kerti virágok.

Fogyasztásra termesztett növények nevei:

Alma, búza, cseresznye, datolyafa, dinnye, dohány, eperlevelek, földieper, krumpli, köles, körtefa, málnató, napraforgó, paprika, répa, rozs, saláta, szilva, szőlő.

Vadon növekvő növények nevei:

Akác, bodza, bolondgomba, cédrus, fenyő, gólyahír, jegenye, juhar, káka, kutyatej, nád, nyírfa, pipacs, vadrózsa, vadzab.

Kerti virágok nevei:

Tulipán, rózsza.

Szívszorító a felismerés, milyen kevés a néven nevezett kerti virág a József Attila versekben, s milyen sok az ehető növény: zöldségféle, gyümölcs, gabona. A magyar nyelvben a *rózsza* a virág prototípusa, népköltészetünkben is az egyik leggyakoribb virágnév. A *tulipán* szó egyetlen egyszer jelenik meg József Attilánál: az *Április 11.* című születésnapjára írt versében, szimbolikusan. A megjelenő növénynevek egy része a magyar népköltészetben is gyakran előfordul. Ilyen a már említett *rózsza* és *tulipán* mellett az *almafa*, *körtefa*, *eperfa*, a *szőlő*, a *cseresznye*, az *akác*, a *jegenye* és a *búza*.²

Érdeemes megjegyeznünk, hogy a növényvilág megjelenítésekor a konkrét növényneveknél lényegesen gyakrabban fordulnak elő általánosabb kifejezések (pl. *fa*, *fű*, *bokor*, *virág*), növényi részek megnevezései (pl. *ág*, *gyökér*, *levél*, *lomb*), valamint növények alkotta terek, tájak megnevezései (pl. *erdő*, *mező*, *rét*, *tarló*, *vadon*).

Vajon mi lehet ennek az oka? Megelégelhetnénk azzal is, hogy József Attila bizonyára nem rendelkezett alapos és szerteágazó botanikai ismeretekkel. Van azonban a háttérben valami más is.

A „DOLGOK EGYETEMÉRŐL”

József Attila írja:

„a műalkotás bontatlan egész, valóságos egység, nyilvánvaló, hogy a költő a földidézett több tárgynak egy bizonyos közös lelkét indítja mennynek a poklok ellen. Mert a szellemre az anyag poklai tátognak mindenünnen, ezek fölött kell, mint Madách mondja, »glóriával általlépnie«. Az anyag végtelen, határtalan. És noha minden egyes dologban rábukkanunk a lélekre, a dolgok egyetemének lelke mégis elsikkad előlünk. Hiszen a dolgok egyetemét nem szemlélhetjük közvetlenül, mint teszem azt, egy cseresznyefát, hanem legföljebb elmélkedhetünk róla.”³

Nem tagadván a tárgyias-intellektuális stílusirányzat⁴ jegyeinek jelenlétét József Attila költészetében, a fentiek fényében megkockáztathatjuk, hogy a költő nem egyszerűen a pillanat aprólékos, részletgazdag megörökítésére törekszik, hanem „földidézi a tárgyak lelkét”,⁵ s a látás végtelen, határtalan élményét kísérli meg határok között megfogalmazni. József Attila saját szavaival: „Az ihlet a szellemnek az a minősítő ereje, amely az anyagot végessé teszi. Ezek szerint a mű közvetlen egyetemesség, vagy szem előtt tartva, hogy belsejében kimeríthetetlen, határolt végtelenségnek is mondhatjuk.”⁶

„A költő [...] vajákos, táltos,⁷ bűbájos” – írja József Attila. (Nem véletlen „elszólás” ez, hanem küldetéstudat. Gondoljunk csak *A hetedik* és *Talán eltűnök hirtelen...* c. versekre, vagy akár a szél és a vihar motívumának folyamatos jelenlétére az egész életműben, például az *Április 11.* vagy a *Jön a vihar...* c. költeményekben!)⁸ Ezt az időtlen látóképességet állítja elének *A Dunánál* című, 1936-os vers alábbi néhány sora is:⁹

„Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer ós szemlélget velem.”

A szemlélet sokrétűségéről így ír a költő egy művészetbölcseleti tanulmányában:

„A belátás, vagy szemlélet, amelyet valószínűleg a közérthetőség elkerülése végett intuíciónak nevezgetünk, alakra irányuló: fát szemlélek, mozog a gallyacskája – a fúvó szél meg a hajlékony lomboszat összetetten egységes tevékenységét látom. Vagy nem külső tárgyat szemlélek, hanem csak úgy szemlélődöm, amint mondani szokás. Az értelem számára azonban ekkor is valamit szemlélek, csak hogy ez a valami én magam vagyok, pontosabban a szemlélt tárgy a magam egységes és fölfoghatatlan egésze.”¹⁰

A SPIRITUÁLIS KÖZVETÍTÉS VERTIKÁLIS TENGELYE¹¹

„A költő [...] táltos” – írja József Attila.¹² A táltos természetfeletti képességekkel rendelkezik, áldozópapi szerepet tölt be az ősi magyar hitvilágban: közvetítő ég és föld között.¹³

„Mióta éltem, forgószeiben
próbáltam állni helyemen.”
(Íme, hát megeltem hazámat..., 1937)

A spirituális közvetítéshez¹⁴ stabilitásra van szükség. Olyanra, mint a földben mélyen gyökerező fának.¹⁵ Ha ez a földi gyökérzet nem elég erős, akkor a „forgószeiben” „elvált levélen lebeg a világ”.¹⁶ Az utolsó életév egyik nagy veszteségversében az emelkedés, a látás lehetetlenségéről olvashatunk:

„Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.”
(Nem emel föl, 1937)

A spirituális közvetítéshez szükség van az emelkedés képességére, kegyelmére. Az emelkedés vertikális tengelyének prototípusa a Világfa vagy Életfa,¹⁷ de minden – természete szerint – felfelé növekedő, magasodó-magosodó¹⁸ növény is e körbe tartozik. Az állatvilágból – a madarak mellett – József Attila költészetében a *Medáliák* elefántja és a versek sokaságában előbukkanó „villó” agancsú szarvas¹⁹ jelenik meg mediátorként. E szimbolikus üzeneteket hordozó állatok szoros összefüggésbe hozhatók a költő mitikus, szakrális énprezentációjával.²⁰ „A Világfát gyakran ábrázolják szarvassal” – írja Jankovics Marcell.²¹ A fák ágai, koronája és a szarvas királyi dísz, agancsa közötti hasonlóság nyilvánvaló. (Nem meglepő, hogy a nyelvújítás korában az *agancs* szót az *ág* szóból hozták létre.)

A fa és a szarvas – mint mediátor – motívuma többször is megjelenik József Attila verseiben egyidejűleg (pl. az *Erősödik* vagy a *Bánat* c. versekben). E két motívum leg tisztább összefonódását *A csodaszarvas* című, 1933-as vers végén olvashatjuk:

„Kortyolgat az ég tavából,
villó agancsa világol -
ága-boga tükröképe
csillagvilág mindensége.”

Az 1920-as évek második feléig József Attila verseinek jelentős részét átsugározza az égi fény. Az 1923-as *Tanítások* ciklus ötödik versében például ezt olvashatjuk a költői hivatásról:

„Néha napszámosnak hívjátok őket,
Néha pedig költőnek mondjátok, [...]
Ők maguk is átlátszóvá lesznek,
Ragyogó, nagy kristályablakok
A belőletek épülő jövődön.”

Valami magától értődő, természetes reménység hatja át e költeményeket. 1925-ben például így szól a népdal tisztaságú²² istenes vers:

„Én az Istenem úgy szeretem,
Hogy a szívemet földbe vetem,
Megéri, akkor learatom,
Főlösét pedig másnak adom.”
(Isten, 1925. május)²³

Azonnal hozzátehetjük, hogy éppen ebben az évben keletkezett a *Tiszta szívvel* is, benne a megrendítő sorokkal: „s halált hozó fű terem / gyönyörű szép szívemen”. Különös kontraszt mutatkozik az egész életműben a „búza-versek” és a „fű-versek” között.²⁴

Az 1928-as *Medáliák* már felidézett, első verse sajátosan utal a spirituális közvetítés természetére.²⁵ A dombon álló elefánt a Föld szeretetüzenetét közvetíti az Égnek („megsimogattam a holdat, a napot”), illetve megszentelő csókra nyújtja fel ormányával az ásványi, a növényi és az állati létszint szimbolikus képviselőit („a fát / a zöld cincért, a kígyót, a kovát”). A spirituális közvetítés képességének megőrzése nehezen egyeztethető össze a hétköznapi emberi élettel, a kudarc fájdalmas lehetősége már itt felsejlik „most lelkem: ember – mennyem odavan”, kilenc évvel az utolsó könyörgések egyike, a *Nem emel föl* előtt („ne vakítsd meg a lelkemet, / néha engedd, hogy mennybe lásson”).

A BÚZA MINT ÉLETSZIMBÓLUM JÓZSEF ATTILA KÖLTÉSZETÉBEN

Az egyik leggyakrabban előforduló konkrét növénynév a költő lírai életművében a *búza*. Ha végigtekintünk az előfordulásokon, kétségünk sem lehet afelől, hogy a növény nevének felbukkanása mindig hordoz valami önmagán túlmutatót.

„Napszimbólum lehet (...) a nyáron érő gabonafélék hosszú száron ülő, aranyos szemtermése. A gabonaistenek (...) szellemei rendszerint a nap megtestesülései.”²⁶

„A búzát személyesítette meg az elvetett maggal meghaló és a kikelővel feltámadó Ozirisz; a sarlós Kronosz.”²⁷

A búza gazdag és összetett mitopoétikus képe²⁸ része a keresztény kultúrának is.²⁹ „Az Újszövetségben Krisztus jelképe a búza, és mint ilyen, maga az élet.”³⁰ Az első learatott búzakévével egyes vidékeken ma is *jézus*nak nevezik.

Az Evangéliumok példázatai mellett, népdalok, népénekek is ébren tartják ezt a mély, a kollektív tudattalanba belegyökerezett tudást, melynek jelei József Attila „búza-verseinek” szemantikai összefüggéseiben is megmutatkoznak.

A *búza* szó verskörnyezetében számos, a Nap képzetkörébe tartozó, pozitív értékjelentésű szóval találkozunk. Például: *arany, élet, fény, nap, remény*. Illusztrációként csupán néhány verssort idézünk:

„Fölrugják az életünk
Arany porfellegetnek.”
(Egeres, 1930)

„De gyűl a keresztekbe-rakott élet.”
(Aratásban, 1922)

„A rengő búza hódoló remény.”
(Aratásban, 1922)

„De itt a búza s rozs méhébe száz
Apróság vár a fényre, napra, csendbe.

És várnak egyre mind a virradatra,
Mikor az égből napsugár pereg.”
(Aratás előtt, 1922)

A búzatáblák, a búzaföldek, a búzamezők, a learatott búzakévék, a szalma ragyogó, napsárga fénye metaforák, komplex képek forrástartományaként³¹ is gyakran megjelenik József Attila verseiben. Például:

„Arany hajad, mint a nap sugára
Vet fénykévét ruhácskád fodrára.”
(Hozzá! 1921)

„Csendes, kévébe kötött reggel,
zsömle-zizegésű világ”
(Töredék, 1929)

„És mint reklám léggömb, majdnem elrepül
a szalmaszinü, könnyü nyári ég”
(Töredék, 1932)

A *kéve* szó a kései versek egyikében is megjelenik egy hasonlatban:

„hisz »nyiltan« dönt, ki ezer éve
magával kötve mint a kéve,
sunnyít vagy parancsot követ.”
(Hazám, 1937)

A *búza* szemantikai mezőjébe tartozik még a József Attila-i versvilágban is oly gyakran előforduló *kalász*, *mag* és *kenyér* szó is.³² Például:

„Több kalászt adj, de azért el ne vedd a
Rózsát.”
(Lázadó Krisztus, 1923)

„Az én akarásom nem bolondság,
Hanem tövigkalászos táblája a tibennetek
Még csak csirázó búzaszemeknek.”
(Tanítások, 1923)

„Most a magok békessége él
Házakban, lovakban, emberekben.
A magok békessége, mely leszáll
Oda, ahol minden testvér és örök
Puha meleg sár.”
(Tavaszi sár, 1925)

„porhanyó falucska, mondd el
a lány kenyér dalát.”
(Töredék, 1929)

„Hátha kenyér nő idegen igán”
(Határ, 1932)

Az *Érted haragszom...* megrendítően utal a Fiúisten áldozatára:

„ha akarod, hát csak ama városdaloló győzelem után térek meg hozzád,
vagy majd a pékek összekötik kenyérvető, jó lapátjaikat,
végigfektetnek rajta engem és lehajtott lisztes fővel elhoznak lassan az ágyadig”
(Érted haragszom, nem ellened, 1926)

A *Karácsony* c. versben a cím a *magvető* és a *hit* szavakkal alkot egységes, keresztény mintázatot. A *meleg* melléknév pozitív értékjelentése még bensőségesebbé teszi a képet:

„Meleg magvető hitünkről
Komolyan gondolkodnak a földek,”
(Karácsony, 1923)

Némelyik versben a betlehemi születéstörténetre utaló szavakat találunk (pl. *jászol*, *szalma*).³³ E szavak szoros szemantikai kapcsolatban állnak a *búza* szóval, beleillenek a Jézus születését elbeszélő, egységes narratívába, mintázatba, önmagukban is képesek a „Kenyér házában” világra jött Jézus történetére utalni. A jászol a mai napig az állatok eledelének elhelyezésére szolgál, a szalma, amire Jézust fektették, a levágott búza szára. Így egyetlen képben mutat a születés, halál és feltámadás misztériumára,³⁴ még a nyomorúságos peremvidék roncsolt életképein is. A *Végül* és a *Téli éjszaka* c. versekben megjelenik a küldetéses Fiú-sors, a nyomor tereit is képes áthatni, átragyogni a fény:

„Kazánt súroltam; vágtam sarjat;
elnyúltam rothadt szalmazsákon;
bíró elítélt; hülye csúfolt;
pincéből tódult ragyogásom.”
(Végül, 1926)

„Üllőt csapott a tél, hogy megvasalja
a pántos égbolt lógó ajtaját,
melyen a gyümölcs, a búza, fény és szalma,
csak dőlt a nyáron át. [...]
A város peremén,
mint lucskos szalma, hull a lámpafény,
kissé odább
a sarkon reszket egy zörgő kabát,
egy ember,”
(Téli éjszaka, 1933)

A *Betlehem* c. vers keserűen beszéli el azt a létállapotot, melyben már csak pusztá díszlet, szakralitását vesztett keret a *jászol*, a *szalma*, a *pásztor*, a *három király*:

„s a tűz fényénél a jámborok mintha
ugrándoznának a jászol körül.
De ez nem igaz. Résztes-szalmát hajszol
az úri szél és gözlik a magyar
s a két pásztor fonott kalácsot majszol
s a három király pálinkát nyakal.”
(Betlehem, 1929)

A FIÚ ÉS A NAGY ANYA³⁵ ARCHETÍPUSA

„Az anya archetípus hordozója elsősorban a személyes anya, mivel a gyermek először vele él kizárólagos participációban, vagyis tudattalan azonosságban.” – írja Jung.³⁶

Bagdy Emőke megjegyzi az *Eszmélet után* c. Jelenczki István filmben,³⁷ hogy József Attila sebzett „mama-verseit” érdemes a Magna Mater archetípusa felől szemlélünk. „A Nagy Anya archetípusa a vallástörténetből ered, és az anyaistennő típusának különböző kifejeződéseit fogja át.”³⁸ Elég akár csak a jól ismert *Mama* zárósortait felidézni ahhoz, hogy lássuk, a Nagy Anya, az Égi Édesanya képe bele-szövődik József Attila legközvetlenebb, legszemélyesebb anyaelményébe:

„most látom, milyen óriás ő -
szürke haja lebben az égen,
kékítőt old az ég vizében.”
(Mama, 1934)

A Magna Mater archetípusa hol az Istenszülő édesanya bensőséges, szinte idilli képében jelenik meg József Attila költészetében, hol az egyszülött Fiát sirató Istenanya fájdalmas alakját idézve. Például:

„Irul-pirul Mária, Mária,
boldogságos kis mama.
Hulló könnye záporán át
alig látja Jézuskáját.”
(Betlehemi királyok, 1929)

„Széthull a testem, mint a kelme,
mit összerágtak a molyok.
S majd összeszedi a halott,
ki élt, ki dajkált énekelve.”
(Majd..., 1937)

A búza: élet;³⁹ a szónak a mindennapi kenyérré utaló, és a Fiúistenre mutató értelmében is. Ugyanakkor a vetés és aratás mitopoétikus képei József Attila verseiben – hol direkt, hol indirekt módon – nemcsak a Fiú, hanem a Nagy Anya archetípusát is felidézik. Nincs ebben semmi meglepő, hiszen például az egyiptomiak „a búza és az árpa felfedezését Ízisznek tulajdonították, ünnepeiken ezeknek a gabonaféléknek a szárát hordozták meg körmenetben, hogy megemlékezzenek az emberiségnek juttatott jótéteményeiről.”⁴⁰ „Démétért, a gabonaföldek istennőjét a rómaiak Ceresként tisztelték.”⁴¹ „A kalász [...] Rász Samra istennő, Istár [...], valamint a Madonna szimbóluma, aki Földanya minőségében a »Kalászos Madonna«.⁴² Szűz Mária nemcsak közvetlenül – az ősi gabonaistennőkhöz hasonlatosan –, hanem közvetetten, Fián,

az „égből szállott szent kenyéren” keresztül is bekapcsolódik a búza szakrális mintázatába. Néhány példa a költői életműből:

„A rengő búza hódoló remény.
Tikkadtan fekszik lábaikhoz hullva;
Mint fáradt gyermek, anyjára borulva.”
(Aratásban, 1922)

„De itt a búza s rozs méhébe száz
Apróság vár a fényre, napra, csendbe.”
(Aratás előtt, 1922)

„A lány: Ős, termő, naphajú mező,
Az Élet vár szent méhében magokra”
(Egy asszony s egy leány, 1923)⁴³

A Magna Mater archetípusának több kultúrában szoros az összefüggése az Éggel, az Éjszakával, a Holddal és a csillagokkal.⁴⁴ A Nagy Anya „az égi napút karácsonyén a Tejút-Életfára feszülve szüli újjá Napfiát, Krisztus Urunkat, ki ama csillagméhszáj-mandorlakapun kilépve támasztja fel bennünk újra és újra a reményt”⁴⁵ – írja Mária-tanulmányában Baji Lázár Imre. A Magna Mater égi vonatkozására utalnak Szűz Mária különféle nevének bizonyos körülírásai is, például a „Napba öltözött Asszony”, „Tengercsillag” vagy éppen a „Sarlós Boldogasszony”.⁴⁶

József Attila verseiben is megjelenik a Nagy Anya világot ringató, kozmikus alakja. Például:

„Füstjében, tengve
egy ölnyi végtelenbe,
keringenek, kihunynak csillagok.”
(Téli éjszaka, 1933)

„Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy Űrhöz szállna, fönn.
Mint léggömböt kosarához,
a testemhez kötözöm.”
(„Költőnk és kora”, 1937)

Az utolsó előtti életév verseiben felerősödik az égi szülőjét kereső „riadt gyermek”⁴⁷ képe, az árva kislány alakja felváltja a küldetéses Fiút. Például:

„Mint a mezőn a kisfiút, ha
eléri a vihar
s nincs tanya, anya, hova futna”
(Mint mezőn a kisfiút..., 1936)

„mint a gyerek
kezében a csörgő csereg,
ha magára hagyottan rázza.”
(Nagyon fáj, 1936)

„alattam kő és üresség fölöttem.”
(Gyermekké tettél, 1936)

Az utolsó életév Flóra-verseiben a Magna Mater képe mellett átmenetileg megjelenik és hangsúlyossá válik a Szűz archetípusa is. Flóra vágyott közelségében feloldódni látszik a szülőanyához való görcsös, regresszív ragaszkodás, gyógyulásnak indulnak a korai kötődési sebek, s a versekben megjelenik a vágyott hitves, jövődő édesanya ideális képe.

Szűz Mária alakjában a szűzi és az anyai aspektus harmonikus, szoros egységet alkot.⁴⁸ Az alábbi Flóra-versekben kifejezetten Szűz Máriára utaló motívumokkal is találkozunk.⁴⁹ Például:

„Ő a mezőn a harmatosság,
kétes létben a bizonyosság,
lábai kígyóim tapossák,
gondjaim mosolyai mossák. [...]”
hát dicsértessél s hirdettessél,”
(Flóra, 1937)

„Flóra, karcsú, szép kehely, állsz előttem,
mint csokor van tűzve beléd a mennybolt”
(Én, ki emberként..., 1937)

Tudjuk, a vágyott szerelem, a szerelemben való megváltódás mégsem következik be, s a „semmi sodra”⁵⁰ elől már nem lát kitérésí lehetőségét a költő.⁵¹ Az Utolsó Ítélet képét idézik az alábbi sorok: „Jön a vihar, tajtékja ében, / haragos bírák feketében, / villámok szelnek át az égen”.

A halál előtti versek az Atyához fohászkodnak. A titokban kezdettől fogva apaként tisztelt, de a fiú kegyetlenségével mélyen megbántott Babitscsal és az édesapával való lelki kiengesztelődést követően,⁵² visszatér a szoros-személyes Isten-kapcsolat, csakhamar nem a *Tanítások* fényes Fiú-hitével, hanem a mélyből kiáltó zsoldáros hang-

ján, például a már többször is idézett *Nem emel föl...* c. versben: „ne vakítsd meg a lelkemet, / néha engedd, hogy mennybe lásson”.

Istenközelség nélkül nincs tiszta költészet. „Az intuíció [...] ellentmondást nem tűrő isteni kinyilatkoztatásként jelentkezik bennünk.”⁵³ „Ha valamit megértettünk, csak akkor vesz föl bennünk alakot, csak akkor válik bennünk intuícióvá.”⁵⁴ – írja József Attila.

Személyes földi életének feloldhatatlan ellentmondásain, a teljes elveszettség érzésén túl, a költő utolsó verseiben mégis megfogalmazódik valami végső bizonyosság:

„ha százszor nincsen, akkor is
Istenre bízom a világot.”
(Csak most..., 1937)

„Az Isten itt állt a hátam mögött
s én megkerültem érte a világot”
(Az Isten itt állt a hátam mögött..., 1937)

ZÁRÓGONDOLATOK

József Attila költészete nem csupán az egyéni élet élményeit, az életfelszín közvetlenül megtapasztalható, megragadható jelenségvilágát állítja elénk. Az életműben ott van egy mélyáramlás is, tele örvényekkel, távol a víztükör „fecsegő felszínétől”⁵⁵. Hogy ez a tudás hogy bukkan vagy szivárog elő, csendül fel a természete szerint nehezen hozzáférhető, többnyire hallgató mélyből, arról többfelét is gondolhatunk. Beérhetjük azzal is, hogy egy tudós költő nagy műveltséganyagára (filozófia, esztétika,⁵⁶ mitológia, etimológia, csillagászat,⁵⁷ szépirodalom stb.) hivatkozunk, tulajdoníthatjuk a „dudás”⁵⁸ pokoljárását és a Fiú Ősapaközelség⁵⁹-, Istenközelség-élményét az álomfejtésnek,⁶⁰ a szakemberekkel és önállóan végzett pszichoanalitikus munkának. Ezek együttes megléte mellett sem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül azt a küldetéstudatot, mely – az élet jeleit, a hit és a remény jeleit felmutatva – a fentebb felidézett versvilágokat is beragyogja, átsugározza, s mely különös hangsúlyt kap a *Curriculum Vitae*-ben is.

„Az ember azért ír verset, mert a szó szoros értelmében sürgős szüksége van reá. Földidézi a tárgyak lelkét, vagy az együgyű népekről szóló tudomány polynéziai műszavával élven *tondi*-ját, s ez sikerül is annak, akinek *mana*-ja, vagyis varázsereje van.”⁶¹ – írja a költő.

A sok betegséget, szenvedést – József Attila szavai nyomán – tekinthetjük költészete „aranyfedezetének”,⁶² a több helyütt is megfogalmazott táltoslátást, a spirituális közvetítés képességét pedig életre szóló, az életművet gazdagító és hitelesítő kegyelmi ajándéknak.

Jelen tanulmány olvasatában a költő végső elkeseredését, reményvesztettségét elsősorban nem földi életének kedvezőtlen eseményei, hanem a tiszta látás képességének megrendülése okozta. A vihar, a forgósél képe a kései versekben felváltja a Szél-Szellemét, a „villó” agancsát vesztett⁶³ szarvaslélek tavaszt, újjászületést „már végképp másoknak remél”.⁶⁴ Korokon átívelő áldozatos szeretetüzenetként is olvashatjuk az *Íme, hát megelétem hazámat...* fenti sorait, ahogyan az egyik költészetbölcseleti írásában megfogalmazottakat is: „Nem szükséges, hogy én írjak verset – de úgy látszik, kell, hogy vers írassék, különben meggörbülnek az adamant rudak.”⁶⁵

BIBLIOGRÁFIA

- BAJI Lázár Imre: Mária-felejtés, *Kortárs*, 2000, 1. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00032/baji.htm>
- BARNA Gábor: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*, 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- BENCZE Lóránt: *Ómagyar Mária Siralom – József Attila: Óda. Kognitív és szociokulturális összevetés*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 42–48.
- BOLEN, Jean Shinoda: *Bennünk élő időződő istennők*, Budapest, Studium Effektive, 2008
- Cs. VARGA István: „Boldogasszony anyánk...” *A Mária-kultusz költészetünkben*, Forrás: www.arssacra.hu/ArsSacraII/ArsSacraII-C5.htm (Letöltés: 2017. aug. 16.)
- DÁVID Katalin: *A teremtett világ misztériuma*, Budapest, Szent István Társulat, 2002.
- DOPPELFELD, Basilius: *Szimbólumok III. Ember és állat*, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1998
- FALVAY Károly: *Boldogasszony*, Budapest, Tertia Kiadó, 2001
- FEHÉR Erzsébet: *Az önkép és önbemutató változatai József Attila leveleiben*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 5–14.
- FEHÉR M. István: *József Attila esztétikai írásai és Gadamer hermeneutikája*, Pozsony – Budapest, Kalligram, 2004
- FEJTŐ Ferenc: *József Attila költészet*, <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/fejto1.htm>
- FRAZER, James G.: *Az Aranyág*, Budapest, Osiris–Századvég, 1995
- FREUD, Sigmund: *Álomfejtés*, Budapest, Helikon Kiadó, 1985
- HOPPÁL Mihály et al.: *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 2004
- HORVÁTH Katalin: A szóhasadás szerepe az etimológiai vizsgálatokban. *A magas* eredetéről, *Névtani Értesítő* 15. sz. Budapest, 1993, 147–150.
- HORVÁTH Katalin: *Táltos. Még egyszer a szó eredetéről és szócsaládjáról*, in CSISZÁR Gábor és DARVAS Anikó (szerk.): *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*, ELTE, Budapest, 2011, 162–174.
- IPOLYI Arnold: *Magyar mythologia*, Reprint. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987
- JANKOVICS Marcell: *A fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1991
- JANKOVICS Marcell: *A Nap könyve*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996
- JUNG, Carl Gustav: *Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekéről*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1995

- JUNG, Carl Gustav: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, Budapest, Scolar Kiadó, 2016
- KEMÉNY Gábor: „...dudás a fuvolást...” (*Babits-motívumok József Attila-versekben*), in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 29–42.
- KÖVECSESZ Zoltán: *A metafora*, Typotex, Budapest, 2005.
- LÜKŐ Gábor: *A magyar lélek formái*, Budapest, 1942. Reprint Exodus, 1987
- NÉMETH Andor: *József Attila és kora. A szélén behajtva*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1973
- NEUMANN, Erich: *A Nagy Anya. A Magna Mater archetípusa a jungi pszichológiában*, Budapest, Ursus Libris Kiadó, 2005
- NYILASZ BALÁZS: *A Medáliák és az Eszmélet*, Kortárs online, 2013. 04. <http://www.kortarsonline.hu/archivum/2013/04/arch-medaliak-eszmelet.html>
- PÁL JÓZSEF–ÚJVÁRI EDIT: *Szimbólumtár*, Budapest, Balassi Kiadó, 2001
- PILINSZKY JÁNOS: *Megmentett hangszalagok*, (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1969. július 26.) in PILINSZKY JÁNOS: *Beszélgetések*, Budapest, Századvég, 1994. 40–61.
- PORKOLÁB JUDIT–BODA ISTVÁN KÁROLY: *A mikrovilág József Attila költői nyelvében*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 64–75.
- SPANNRAFT MARCELLINA: *A Szűz Mária litániák szemantikai megközelítése*, *Vallástudományi Szemle*, 2011, 3, 106–114.
- SPANNRAFT MARCELLINA: *A jászol és az utolsó szalmaszál. Evangéliumi szimbólumok Nagy Gáspár költészetében*, *Vallástudományi Szemle*, 2014/3–4, 126–131
- SPANNRAFT MARCELLINA: *A költő mint spirituális közvetítő*, in VASSÁNYI MIKLÓS ET AL.: *A spirituális közvetítő*, Budapest, KRE BTK – L'Harmattan Kiadó, 2014, 355–365.
- SZABÓ ZOLTÁN: *József Attila egyéni stílusának jellemzése szövegstilisztikai alapon*, in SZIKSZAINÉ NAGY Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 21–30.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR: *Hogyan teremtsünk világot?* Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1997
- TÁNCZOS VILMOS: *Szimbolikus formák a folklórban*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.
- THASS–THIENEMANN, THEODORE: *The Subconscious Language*, New York, Washington Square Press, 1967
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR: *Leng a lelkem. Egy metafora világa József Attila költészetében*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 49–55.
- TVERDOTA GYÖRGY: *József Attila költészetének kozmológiai vonatkozásai*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1979/2. Utóközlés: *Ponticulus Hungaricus*, 2000. június IV. 6. <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/tverdota.html>

A JÓZSEF ATTILA-IDÉZETEK FORRÁSAI

- József Attila összes költeménye, <http://www.mek.oszk.hu/00700/00708/html/>
- József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mibály verseskötetéről*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/irasok-1928-30.html#az-istenek-halnak-az-ember-el>

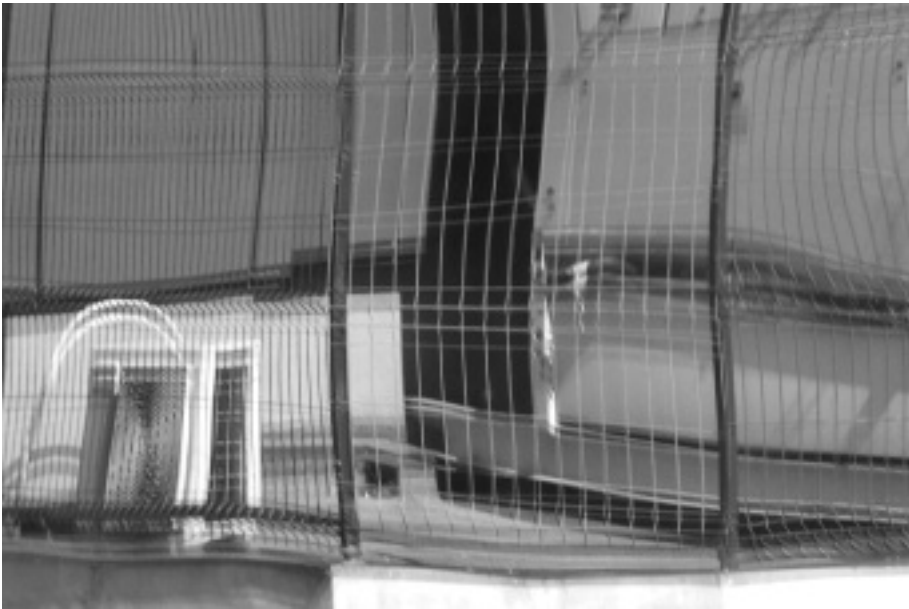
- József Attila: *A második költészetbölcsélet*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/a-masodik-kolteszetbolcselet.html#kolttoi-egesz-adatos-elemzese>
- József Attila: *Ihlet és nemzet*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/ihlet-es-nemzet.html#a-kolteszet-nyelvben-valo>

JEGYZETEK

- 1 József Attila: *Április 11. c. versében*
- 2 Tánczos Vilmos: *Szimbolikus formák a folklórban*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2007. 384.; vö. Jankovics Marcell: *A fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1991, és Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*, Budapest, 1942. Reprint Exodus, 1987. 129.
- 3 József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/irasok-1928-30.html#az-istenek-halnak-az-ember-el>
- 4 Szabó Zoltán: *József Attila egyéni stílusának jellemzése szövegstilisztikai alapon*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 21.
- 5 József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él. Tárgyi kritikai tanulmány Babits Mihály verseskötetéről*
- 6 Uo.
- 7 Vö. Horváth Katalin: *Táltos. Még egyszer a szó eredetéről és szócsaládjáról*, in Csiszár Gábor és Darvas Anikó (szerk.): *Kláriskok. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*, ELTE, Budapest, 2011, 162–174.
- 8 Vö. „Nagyivánban ma is azt mondják, ha nagy szélvihar vonul át, hogy a táltos ereje ment el ott.” Barna Gábor: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*, 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 31.
- 9 Vö. még pl.: *A kutya, Koldus, Isten, Medáliák, A város peremén, Eszmélet, Nem emel föl...*
- 10 József Attila: *A második költészetbölcsélet, [A tudomány abban különbözik...] 1.* <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/a-masodik-kolteszetbolcselet.html#kolttoi-egesz-adatos-elemzese>
- 11 Szilágyi N. Sándor: *Hogyan teremtsünk világot?* Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1997. 10–19.
- 12 József Attila: *Az Istenek halnak, az ember él*
- 13 Vö. Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*, Reprint. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987, 449.
- 14 Vö. Spannraft Marcellina: *A költő mint spirituális közvetítő*, in Vassányi Miklós et al.: *A spirituális közvetítő*, Budapest, KRE BTK – L'Harmattan Kiadó, 2014, 355–365.
- 15 Vö. Pilinszky János: *Megmentett hangszalagok*, (Petőfi Irodalmi Múzeum, 1969. július 26.) in Pilinszky János: *Beszélgetések*, Budapest, Századvég, 1994. 57.
- 16 József Attila: *Medáliák 2*, vö. még az *ing, leng* igék gyakori előfordulása, erről bővebben I. Tolcsvai Nagy Gábor: *Leng a lelkem. Egy metafora világa József Attila költészetében*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 49–55.
- 17 Hoppál Mihály és mtsai (szerk.): *Jelképtár*, Budapest, Helikon Kiadó, 2004. 81–83.
- 18 Vö. Horváth Katalin: A szóhasadás szerepe az etimológiai vizsgálatokban. A *magas* eredetéről, *Névtani Értesítő 15. sz.* Budapest, 1993, 147–150.
- 19 Basilius Doppelfeld: *Szimbólumok III. Ember és állat*, Pannonhalma, Bencés Kiadó, 1998. 46–48.
- 20 Vö. Fehér Erzsébet: *Az önkép és önbemutató változatai József Attila leveleiben*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 5.
- 21 Jankovics Marcell: *A fa mitológiája*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1991, 189.
- 22 „József Attila Bartók és Kodály módjára formailag csiszolta a folklórmintákat, és nemcsak átvett stílusesszöveket, hanem maga is teremtett a folklóréval azonos jellegű és hatású elemeket, főleg képeket és összetételeket,” Szabó Zoltán: i. m. 26.

- 23 Jn 12,23
- 24 Vö. Porkoláb Judit–Boda István Károly: *A mikrovilág József Attila költői nyelvében*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 64–75.
- 25 Vö. Nyilasy Balázs: *A Meddaliák és az Eszmélet*, *Kortárs online*, 2013. 04.
- 26 Jankovics Marcell: *A Nap könyve*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996, 103.
- 27 Jankovics Marcell: i. m. 104.
- 28 Szilágyi N. Sándor: *Hogyan teremtsünk világot?* Kolozsvár, Erdélyi Tankönyvtanács, 1997. 6.; James
- 29 Vö. Dávid Katalin: *A teremtet világ misztériuma*, Budapest, Szent István Társulat, 2002. 44–45.; James G. Frazer: *Az Aranyág*, Budapest, Osiris-Századvég, 1995. 245–252. és PÁL József–ÚJVÁRI Edit: *Szimbólumtár*, Budapest, Balassi Kiadó, 2001.
- 30 Dávid Katalin: *A teremtet világ misztériuma*. Budapest, Szent István Társulat, 2002, 45.
- 31 Kövecses Zoltán: *A metafora*, Typotex, Budapest, 2005, 20.
- 32 Falvai Károly: *Boldogasszony*, Budapest, Tertia Kiadó, 2001, 62–67.
- 33 Vö. Spannraft Marcellina: A jászol és az utolsó szalmaszál. Evangéliumi szimbólumok Nagy Gáspár költészetében, *Vallástudományi Szemle*, 2014/3–4, 126–131.
- 34 Vö. Tanczos Vilmos: *Szimbolikus formák a folklórban*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2007, 327.
- 35 Vö. Erich Neumann: *A Nagy Anya. A Magna Mater archetípusa a jungi pszichológiában*, Budapest, Ursus Libris Kiadó, 2005.
- 36 Carl Gustav Jung: *Gondolatok az apáról, az anyáról és a gyermekről*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1995, 51.
- 37 Jelenczki István: *Eszmélet után, Elégia József Attiláról IV*. <https://www.youtube.com/watch?v=ol5jgP09oNA>
- 38 Carl G. Jung: *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*, Budapest, Scolar Kiadó, 2016, 85.
- 39 *Az élet szó a búza tájnyelvi szinonimája is egyúttal*.
- 40 James G. Frazer: i. m. 250.
- 41 Jean Shinoda Bolen: *Bennünk élő idősödő istennők*, Budapest, Studium Effektive, 2008, 198.
- 42 Erich Neumann: i. m. 274.
- 43 Az Anya és a Szűz archetípusáról József Attila költészetében I. Bencze Lóránt: *Ómagyar Mária Siralom – József Attila: Óda. Kognitív és szociokulturális összevetés*, in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 47.
- 44 Theodore Thass–Thienemann: *The Subconscious Language*, New York, Washington Square Press, 1967, 150–163.; Erich Neumann: i. m. 194.
- 45 Baji Lázár Imre: Mária-felejtés, *Kortárs*, 2000, 1. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00032/baji.htm>
- 46 Erről bővebben I. Cs. Varga István: „Boldogasszony anyánk...” *A Mária-kultusz költészetünkben*, Forrás: www.arssacra.hu/ArsSacraII/ArsSacraII-C5.htm (Letöltés: 2017. aug. 16.)
- 47 József Attila: *Ha a hold süt...*
- 48 Erről bővebben I. Baji Lázár Imre: Mária-felejtés, *Kortárs*, 2000, 1. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00032/baji.htm>
- 49 Vö. Spannraft Marcellina: A Szűz Mária litániák szemantikai megközelítése, *Vallástudományi Szemle*, 2011, 3, 106–114.
- 50 József Attila: *Bukj föl az árból*, 1937.
- 51 Vö. Németh Andor: *József Attila és kora. A szélén behajtvá*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1973, 515.
- 52 József Attila: *Magad emésztő*, 1933.; *Csak most...*, 1937.
- 53 József Attila: *Ihlet és nemzet*, <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/ihlet-es-nemzet.html#a-kolteszet-nyelvbven-valo>
- 54 Uo.
- 55 József Attila: *A Dunánál*, 1936.

- 56 Erről bővebben I. Fehér M. István: *József Attila esztétikai írásai és Gadamer hermeneutikája*, Pozsony –Budapest, Kalligram, 2004.
- 57 Vö. Tverdota György: József Attila költészetének kozmológiai vonatkozásai, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1979/2. Utóközlés: Ponticulus Hungaricus, 2000. június IV. 6.
- 58 József Attila: Magad emésztő..., 1933. vö. Kemény Gábor: „...dudás a fuvolást...” (*Babits-motívumok József Attila-versekben*), in Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stílusművészetéről*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 29–42.
- 59 József Attila: *Ősapám*
- 60 Vö. Sigmund Freud: *Álomfejtés*, Budapest, Helikon Kiadó, 1985
- 61 József Attila: *Az Istenek halnak...*
- 62 József Attila szavait idézi Fejtő Ferenc: József Attila költészete, <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/fejto1.htm>
- 63 József Attila: *A csodaszarvas és Bánat*
- 64 József Attila: *Íme, hát megelétem hazámat...*
- 65 József Attila: *A második költészetbölcsélet, [A tudomány abban különbözik...] 9.* <http://jozsefattila.elte.hu/irasok/a-masodik-kolteszetbolcselet.html#koltoi-egesz-adatos-elemzese>

Törzö